

svým námětem Sorokinovi osobně velmi blízká, v níž konstatuje četné obdoby ve vývoji i v přítomné době mezi oběma zeměmi a jejich kulturními i sociálními hodnotami, takže, ježto války vznikají tam, kde jsou velké rozdíly mezi národy, není v tomto případě důvodu k válečnému konfliktu. Je pochopitelné, že Sorokin do poslední doby, jak ukazuje článek *The Essential Characteristics of the Russian Nation in the Twentieth Century* (v *Análech Americké akademie politické a sociální vědy*, 1967, str. 99–115), sleduje vývoj v SSSR a velmi oceňuje mezi jiným vysokou úroveň a tvořivost ruského národa ve všech oborech kultury, v politickém životě a v mravní oblasti s její svobodnou vzájemnou pomocí a aspirací pro společné cíle, a pokládá ruský národ za jeden ze dvou nejpřednějších.

Jako doplněk jeho hlavních spisů možno uvést *Social Philosophies of an Age of Crisis*, 1950, a *Fads and Foibles in Modern Sociology and Related Sciences*, 1956 (*Koničky a slabůstky v moderní sociologii a příbuzných vědách*) kritizující jednostrannosti v novějších sociálních vědách. Kritické výsledky těchto dvou prací jsou zahrnuty v jeho posledním díle, *Sociological Theories of Today*, 1966, jehož rozbor je předestlán této vzpomínce. Autobiografie *A Long Journey* 1963 (*Dlouhá cesta*) bylo použito jako důležitého pramene.

Tyto práce, jež byly téměř všechny přeloženy, a ne jednou, do cizích řečí, evropských i asijských, byly doplňovány četnými články (bibliografie jich do r. 1960 uvádí 90) v různých světových revuích a sbornících, bohatou činností přednáškovou, též mimo USA, a účastí v sociologických společnostech a na kongresech. Sorokin zůstal věren Mezinárodnímu sociologickému institutu a jeho kongresům, byl předsedou pařížského kongresu v r. 1937, kde se s ním setkala většina tehdejších českých sociologů. Účastnil se 18. kongresu v Norimberku, 19. kongresu v Mexico City, v r. 1961 kongresu Mezinárodní společnosti pro srovnávací studium civilizací, jejímž prvním předsedou byl, v Salcburku, a posléze v r. 1962 V. mezinárodního světového kongresu ve Washingtonu, kde ho delegace ruská, polská a československá vyhledaly k přátelským rozhovorům; kongresu v Evianu r. 1966 se již pro nemoc nezúčastnil a obeslal jej jen přednáškou. Pro své zásluhy o rozvoj sociologie byl volen za čestného člena četných společností, mezi nimi také československé, a za předsedu Americké sociologické asociace, kde r. 1965 pronesl jako prezident zahajovací přednášku (viz o ní v tomto časopise, r. 1966, str. 714 a n.).

Od roku 1966 churavěl, zákeřná nemoc omezovala čím dál více jeho činnost, až jí konečně dne 12. února 1968 podlehl.

Jeho poslední dopis pisateli z 21. prosince 1967 ukazuje, s jak obdivuhodnou rezignací očekával tuto tragickou chvíli. „Moje zdraví se naneštěstí v mém pokročilém věku dále zhoršuje a není žádná naděje na skutečné uzdravení. Lékaři mi odhadem dávají toliko jeden rok života. Jsem smířen s tímto nadcházejícím »odchodem« z života. Chorá exi-

stence v mém stáří není skutečný život, nýbrž něco jako bolestivá existence, již prodloužovat na dlouhý čas není zvláště lákavé ani žádoucí. Tolik o této věci.

Jako útěcha v této situaci docházejí mne opožděně rozmanité »pocty«... a uvádí společnosti (především americké) a četné univerzity, které zřizují na jeho počest roční přednášky, ceny a „Sorokinova“ střediska nebo archívy. Zvláště jej těšilo, že již dříve se chystala jeho alma mater, Leningradská universita, a universita Harvardská zřídít „Sorokinův archív“ (dopis z 11. III. 1966)... „Tak se zdá, že památka na mne a má »povídaní« potrvá ještě nějaký čas po mé smrti“.

Toto skromné očekávání bude jistě více než splněno. Sorokin se přiřadil svými pracemi k těm velkým sociologickým systematikům předešlého období, jež tak pohřešoval, a bude povinností historiků sociologie, zejména americké a ruské, objektivně zhodnotit jeho přínos sociologické vědě, který nebude malý.

Josef Král

Zpráva o konferenci „Sociologie intelligence“ (Brno, prosinec 1967)

Ve dnech 14. a 15. prosince 1967 pořádala katedra sociologie filosofické fakulty UJEP v Brně, Čs. sociologická společnost při ČSAV a brněnské pracoviště Ústavu marxismu-leninismu pro vysoké školy vědeckou konferenci na téma „Sociologie intelligence“.

Pokud jde o výše uvedenou problematiku, jednalo se v pořadí o druhou konferenci — první proběhla na Vysoké škole politické v Praze. Jednotlivé příspěvky a závěry z ní byly uveřejněny v časopise *Věda, škola, praxe*, 1966/4. Vzhledem k tomu, že katedra sociologie na filosofické fakultě UJEP je koordinujícím pracovištěm státního úkolu Sociologie intelligence (X - 10 - 6), kladla si brněnská konference za úkol shrnout výsledky dosavadní práce, získat přehled o nejbližších perspektivách, event. zvážit otázky účasti dalších pracovníků v úkolu.

První část konference byla věnována obecné problematice — tj. otázkám vymezení předmětu sociologie intelligence, postavení intelligence ve společnosti, vertikální mobility intelligence. Další referáty se pak zabývaly jednotlivými socioprofesionálními skupinami intelligence, určitými stránkami jejich postavení ve společnosti (prestíž, status apod.).

Úvodní přednášku měl M. Ovesný z katedry sociologie filosofické fakulty, který vymezil předmět sociologie intelligence jako speciální sociologické disciplíny. Uvedl (ve shodě s Baumanem), že vědu lze v zásadě definovat dvojím způsobem: 1. inventarizačním, 2. postulujícím, modelováním; zde se M. Ovesný jednak odvolal na starší pokusy vymezit speciální sociologické disciplíny (práce J. Šímy a J. Popelové v předválečné Sociologické revui), jednak uvedl vlastní výklad, přičemž vyšel z pojmu referenční systém. V důsledku tohoto pojetí pak sociologii intelligence vysvětlil jako studium intelligence (tj. určitého sociálního jevu) z hle-

diska jejího vztahu k totalitě společnosti. V tomto smyslu by pak do sociologie inteligence patřilo následujících pět problémových oblastí: 1. Výklad pojmu inteligence. 2. Vznik a vývoj inteligence jako společenské skupiny. 3. Inteligence ve sférové struktuře společnosti (technické, ekonomické, politicko-právní, duchovně kulturní a přírodně společenské). 4. Inteligence ve skupinové struktuře (např. inteligence a jiné sociální, profesionální, teritoriální, biosociální skupiny, inteligence a třídy, vrstvy, národ). 5. Postavení inteligence ve společnosti, její historická úloha a perspektivy, které by měly z této analýzy vyplývat. Zatím je tato problematika u nás málo řešena.

Dále referoval J. Macků na téma *Některá kritéria statusu inteligence v socialistické společnosti*. Poukázal na nejednotnost a problematičnost pojetí inteligence jak v marxistické, tak i v nemarxistické literatuře — není shody v tom, co inteligence vlastně je. J. Macků sám vychází z funkčního pojetí inteligence, tzn. že v jeho koncepci je inteligence „ona vrstva, jejíž příslušníci plní v rámci společenské struktury činnosti určité základní funkce, jež se vztahují k různým sférám duchovní kultury“. Jedná se především o sféru světónázorovou (filosofie, náboženství), umění, vědu a technickou teorii. Inteligence tak plní funkci 1. tvorby hodnot v jednotlivých oblastech, 2. tvořivého šíření hodnot těchto oblastí, 3. tvořivé aplikace těchto hodnot.

Dále se referent zabýval otázkami hlavních kritérií statusu kterékoliv socioprofesionální skupiny a uvedl následující kritéria:

1. Složitost práce a požadovaná kvalifikace.
2. Podíl na národním důchodu, připadající na příslušníka té které socioprofesionální skupiny a formy jeho získání.
3. Formy prestiže.
4. Účast na organizaci a řízení společnosti a na moci.
5. Funkce skupiny v duchovním životě společnosti.

Současně se J. Macků pokusil o nástin určité aplikace tohoto modelu na postavení některých skupin inteligence v dnešní společnosti a zabýval se i některými aspekty vztahu inteligence k jiným sociálním vrstvám, třídám — např. otázkami určité výlučnosti, projevy antiintelektualismu atd.

Vůči skepsi, zda lze pojem inteligence vůbec vymezit, kontrastoval referát *Sociální funkce inteligence* J. Obrdlíkové, která vyšla z pojetí inteligence, jak je nastínil Bláha v r. 1937.

J. Obrdlíková uvedla následující základní funkce inteligence: racionalizační, solidariizační, etizující (humanizační), sociálně kritickou. Pokud jde o tyto jednotlivé funkce, zdůraznila, že k jejich výkonu má předpoklady všechna humanitně vzdělaná inteligence — ovšem toto je nutno chápat ideálně ve smyslu Weberově. To znamená, že možnost je u každého, ale její uskutečnění je závislé na individuálních a společenských předpokladech. V závěru uvedla, že neexistuje společnost, kde by se tyto funkce humanitní in-

teligence neměly možností uplatňovat a že i pro dnešek platí platonovský ideál — filosoficky a sociologicky vzdělaný člověk státníkem.

Mezi referáty spadající do obecné části konference patřil i příspěvek D. Slávika (externí spolupracovník katedry sociologie na filosofické fakultě UJEP) na téma *Vertikální sociální mobilita a inteligence*.

V úvodu se D. Slávik zabýval problematikou pojmu inteligence, a to ve světle prací J. Malanowského a J. Szczepańskiego. V této části došel k závěru, že pojem inteligence nelze jednoznačně definovat, a v souvislosti s tím navrhl pojetí, které by vycházelo z množiny znaků, přičemž by každá kombinace relevantních znaků, jež by ta která socioprofesionální skupina měla, určovala, zda skupina má či nemá být řazena k inteligenci.

Nejpodrobněji se D. Slávik zabýval otázkami společenské vertikální mobility. V této souvislosti udělal zajímavý exkurs do poválečné historie Polska.

Velmi podnětná byla úvaha D. Slávika o problematice společenského arivismu. Upozornil na nutnost studia sociálně psychologických a jiných reziduí u osob na vzestupu, na to, jak tato rezidua jednak ustupují, jednak ovlivňují nové prostředí, a na společensky patologické jevy, které mohou v souvislosti s tím vzniknout. S otázkou arivismu je spjata i problematika tzv. marginálních skupin — tj. těch, které v rámci daného systému nemají možnost realizovat své cíle a ambice.

Druhá část konference byla věnována problematice speciálních profesionálních skupin inteligence. Jako první vystoupil dr. Polcer, vedoucí nově zřízené katedry sociologie na VAAZ, který přítomné podrobně seznámil s plánem práce katedry, jenž je rovněž součástí státního úkolu X - 10 - 6. V současné době si vojenští společenskovoědci pracovníci kladou za úkol charakterizovat místo vojáků z povolání — tj. důstojníků — jako zvláštní skupiny inteligence jak ve struktuře armády, tak v celospolečenské struktuře, a dále určit hodnotovou orientaci vojenské inteligence a procesy její identifikace s rolí vojáka z povolání. (V současné době připravují řadu konkrétních výzkumů.)

Vojenští sociologové se tak za pomoci historickogenetické metody budou snažit postihnout vojenskou inteligenci již v období, kdy se rozhoduje pro volbu povolání důstojníka, dále v období, kdy se studiem na vojenské akademii připravuje na roli příslušníka vojenské inteligence, a nakonec v období, kdy tuto roli ve svých funkcích profesionálních důstojníků plní.

H. Steiner z katedry filosofie a metodologie věd na filosofické fakultě UJEP přenesl několik poznámek na téma *Postavení a funkce propagandisty*. Nejprve vysvětlil teorii profilu propagandisty, jak se s ní lze setkat v zahraniční literatuře, kde propagandisté (zvláště v tzv. oideologizovaných společnostech) jsou charakterizováni jako lidé se způsobilostí ovlivňovat mínění druhých (tj.

musí ovládat různé manipulační techniky), kteří nemusí být spjati s určitou ideologií. Tím se liší od propagandistů klasického typu, kteří nejsou jen šířitelé určitých myšlenek o sociální realitě, ale přesvědčují a působí proti opačným názorům. Propagandista klasického typu je tedy sám přesvědčen o tom, co propaguje, identifikuje se s názory a cíli mocenských center. Měl by být erudován a vzdělán ve své ideologii.

V závěru H. Steiner hovořil o situaci u nás s ohledem na problematiku socializace masových sdělovacích prostředků a na vztah této skutečnosti k praxi řízené propagandy.

D. Cahová z katedry vědeckého komunismu na přírodovědecké fakultě UJEP referovala na téma *Studenti jako speciální skupina mladé inteligence*. Poukázala na fakt, že studentstvem jako samostatnou sociální skupinou se zabývají převážně sociologové mládeže (event. historikové studentského hnutí), zatímco sociologové inteligence berou tyto otázky v úvahu obvykle jen ve vztahu ke zdroji inteligence. Podrobně rozvedla základní charakteristiky studentstva a zdůraznila, že pro studentstvo jako součást inteligence je charakteristická zejména funkce sociálně kritická, která podle J. Szczepańskiego je základní sociální funkcí tvůrčí inteligence vůbec. Ovšem tato funkce se projevuje v modifikované podobě, právě se zřetelem na skutečnost, že studenti jsou zároveň podskupinou mládeže. Příznačný je fakt, že v názorech studentstva se odrážejí zájmy těch tříd a sociálních vrstev, ze kterých pocházejí. Zde se autorka odvolala na výsledky některých empirických výzkumů.

K. Achrer z katedry marxistické filosofie lékařské fakulty UJEP se zabýval otázkou, zda lékaři jsou či nejsou skupinou inteligence v klasickém slova smyslu (lékař — příslušník humanitní inteligence), nebo zda mají blíže k technické inteligenci, a to v důsledku nezbytnosti používat stále složitějších aparatur, vynakládat značné množství manuální práce, orientovat se ve studiu více přírodovědeckém, apod.

K. Achrer se vyslovil pro širší pojetí inteligence, v níž lékaři tvoří důležitou složku a uvedl řadu znaků charakteristických pro lékaře jako zvláštní profesionální skupinu.

Pokud jde o prestiž a roli lékařů v dnešní společnosti, zdůraznil autor nezbytnost nápravy; úlohu lékařů již nelze dále redukovat na otázku pouhé reprodukce pracovní síly.

A. Kolínek z VAAZ přednášel o problematice vztahu vojáků a inteligence a o prestiži důstojníka. Provedl analýzu změn v charakteru povolání důstojníka, ke kterým došlo v důsledku postupující vědeckotechnické revoluce v armádě. V povědomí veřejnosti je totiž představa důstojníka fixována jako představa důstojníka-velitele, což neodpovídá dnešní skutečnosti, kdy důstojníci jsou výrazně diferencováni podle nejrozličnějších profesí — např. konstruktér, lékař, pedagog, vědec. Tato skutečnost je příčinou konfliktů hodnotových systémů důstojníků a zároveň tendence k sblížení s civilními profesionálními skupinami.

Při rozboru otázek prestiže důstojnického povolání vyšel A. Kolínek z vysvětlení rozpornosti postavení armády za socialismu. Armáda patří k institucím, jež nejsou součástí podstaty socialistického a komunistického státu — ovšem její existenci je třeba udržovat se zřetelem na potenciální nebezpečí války. Zdá se, že tato skutečnost se odráží i v hodnocení důstojnického povolání, kdy se lze setkat s celou řadou negativních, až nihilistických postojů vůči němu.

V závěrečné části konference vystoupil J. Solař s příspěvkem *Intelektuálové a politikové*. Vyšel především z poznatků získaných rozsáhlým studiem zahraniční literatury, přičemž uvedl, že v socialistické společnosti nebylo uskutečněno v této oblasti dostatek výzkumů. Tato skutečnost ho proto donutila analyzovat převážně kapitalistickou společnost. (Současně upozornil, že jihomoravské krajské orgány KSČ již po určitou dobu uskutečňují rozsáhlejší průzkum vztahu strany a inteligence, který však ještě není dokončen).

J. Solař nejprve rozebral pojem intelektuála, který je v západní sociologii analyzován z pozic funkčního přístupu. Dále se zabýval otázkou, zda jsou intelektuálové homogenní skupinou, třídou, ve smyslu Moscové a Michelsové. Teorie marxistická a neoliberalistické teorie odpovídají negativně, vzhledem k tomu, že intelektuálům chybějí základní prvky konstituující třídu (identický sociálně ekonomický status, vědomí třídy apod.), i když na druhé straně je sjednocuje např. výchova, jež zmenšuje rozdíly v původu, zámožnosti atd. V současné době mizí humanitní intelektuál klasického typu (který např. nesměřoval k řídícím funkcím ve společnosti) a je nahrazován typem subordinovaného pracovníka zastávajícího funkce exekutivní. Tito pracovníci (obzvláště technici) se třídou stávají a zajímají se o podíl na řízení společnosti. V tomto smyslu se obracejí proti politikům a žádají, aby politikové byli nahrazení experty.

Velmi podnětná byla ta část projevu, která se týkala charakteristiky intelektuálů, jak ji pro své účely potřebuje politika, jež také usiluje o její formování: konformita, soustředěnost na ekonomické, politické a mocenské otázky, opomíjení kultury orientované na hodnoty absolutní a univerzální. Pokud jde o vztah politiky a kultury, dnešní neoliberalistické koncepce zdůrazňují, že intelektuálové mají politiku zkulturnit, nesnažit se o marne vytváření politické strany, to je nevydělovat se ze stran, ale proniknout do nich.

Toto chápání tedy překonává chápání výlučnosti intelektuála a usiluje o typ intelektuála zaangažovaného ve společenském dění.

Příspěvek J. Hůska z katedry vědeckého komunismu VUT se vztahoval k základním otázkám výzkumu technické inteligence. Soustředil se na problematiku bližšího vymezení technické inteligence, jejího postavení, až již na závodě či ve společnosti vůbec. Zdůraznil nutnost hlubšího zkoumání následujících okruhů: 1. Bližší určení vědeckotechnického rozvoje vůbec, zvláště v socialistické spo-